

2. NASTAVNA CJELINA

ODGOVORNOST

Srednja škola

Sudjelovanje, preuzimanje odgovornosti

Sloboda podrazumijeva odgovornost

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”
[Štogođ radiš, radi mudro i vodi računa o posljedicama]
Latinska poslovice; izvor neutvrđen

2.1 Riskirati gubitak prijatelja – ili prekršiti pravilo?
Posvuda se suočavamo s dilemama

2.2 i 2.3 Što bi ti učinio?
Preuzimamo odgovornost za svoje odluke

2.4 Koje vrijednosti nam trebaju biti zajedničke?
Preuzimanje odgovornosti u zajednici utemeljenoj na ljudskim pravima

2. Nastavna cjelina

Odgovornost

Sudjelovanje, preuzimanje odgovornosti

Uvod za nastavnike

Preuzimanje odgovornosti – stajalište koje utječe na sve ostalo

Neprestano donosimo odluke, velike i male. Što ćemo danas ručati? Idemo li autom ili autobusom? Za koju ću stranku glasovati?

Kod svake odluke koju donosimo, neke opcije biramo, druge odbacujemo. Bez obzira jesmo li toga svjesni, naše odluke utječu na druge. Što god odlučimo i učinimo, može se dovoditi u pitanje, jer uvijek postoje alternative koje smo mogli izabrati.

Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva razmatranje tih alternativa i posljedica naših odluka. U tom smislu, preuzimanje odgovornosti je stajalište koje doslovno utječe na sve što činimo – u osobnom životu, u odnosima i vezama s obitelji, prijateljima, kolegama i zajednicom u cjelini.

Preuzimanje odgovornosti – ljudsko pravo i izazov

Kada donosimo odluke, ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Sloboda podrazumijeva odgovornost, no sami možemo i moramo odlučiti koja načela i smjernice želimo slijediti. Sloboda znači da smo sami sa svojom odlukom pa stoga preuzimanje odgovornosti može biti vrlo teško. U određenoj mjeri se radi o vještinama koje se mogu naučiti i to je ono što će učenici činiti u ovoj jedinici.

Učenici će razgovarati o stvarima o kojima u praksi moramo često sami odlučiti – nastojeći razumjeti dileme različite složenosti, izabrati i odrediti prioritete.

Konstruktivistički pojam odgovornosti

Preuzimanje odgovornosti se najbolje može naučiti i razumjeti u konkretnim situacijama koje zahtijevaju donošenje odluke. Dileme su u tom smislu posebno zanimljive jer zahtijevaju vrlo pažljivo razmatranje posljedica neke odluke.

U otvorenom, sekularnom i pluralističkom društvu, ne možemo smatrati da se samo po sebi razumije da postoji sustav vrijednosti s kojim će se svatko odmah složiti. Međutim, da bi neka zajednica bila stabilna, takav sustav vrijednosti je bitan. Dakle, moramo prenositi i pregovarati o osnovnim načelima koja su nam kod preuzimanja odgovornosti zajednička.

Preuzimanje odgovornosti je izazov i trajni proces učenja; u tom smislu se u ovoj jedinici radi o konstruktivističkom shvaćanju odgovornosti.

Zamke kod poučavanja o odgovornosti i kako ih izbjeći

Postoje dvije zamke kod poučavanja o odgovornosti – apstraktno moraliziranje i indoktrinacija.

Moraliziranje znači govoriti o tome da sam „dobar građanin“ bez analiziranja konkretnog problema. Učenicima se prenosi poruka da je preuzimanje odgovornosti samo pitanje želimo li nešto ili ne.

Učenici tako nikada ne nauče koliko težak može biti taj zadatak i koliko je važno da podijele razloge svog odabira.

Zamka indoktrinacije tiče se učitelja koji pokušavaju nametnuti određene vrijednosti. Nemaju ovlasti to činiti i koje god vrijednosti izabrali, one se mogu dovesti u pitanje i dekonstruirati.

Da bi se izbjegle ovakve zamke, ova je nastavna cjelina osmišljena i sadrži osnovni zadatak koji učenicima daje priliku da donose vlastite odluke. Nastavnik je njihov trener i facilitator.

Učenici raspravljaju o tome kako rješavati dileme. Primjeri se odnose na svakodnevno iskustvo učenika koje ih stavlja u ulogu stručnjaka.

Priprema jedinice

Preporučamo da nastavnik radi isti zadatak koji rade učenici (vidi Radne materijale za učenike 2.1-2.4 i Nastavne materijale 2.1-2.3). Na taj način će nastavnik najbolje razumjeti mogućnosti učenja i postati svjestan teškoća s kojima se učenici suočavaju. Sam rezultat – odluka o tome kako riješiti neku dilemu – nije „pravi“ odgovor jer istovremeno postoji snažan element subjektivnog izbora koji učenici mogu, ali ne trebaju međusobno podijeliti.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim nastavnim cjelinama ovog priručnika

Što pokazuje ova tablica

Naslov ovog priručnika, „Sudjelovanje u demokraciji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokraciji. Tablica pokazuje potencijal sinergijskih učinaka između pojedinih nastavnih cjelina u priručniku. Pokazuje koje se kompetencije razvijaju u 2. jedinici (tamniji redak tablice). Masno uokvireni stupac pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – naglasak je stavljen zbog povezanosti tih kompetencija sa sudjelovanjem u demokraciji. Retci koji slijede pokazuju vezu s ostalim nastavnim cjelinama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim nastavnim cjelinama, a potpora su učenicima tijekom rada u sklopu 2. jedinice?

Kako upotrijebiti ovu tablicu

Nastavnici mogu na različite načine koristiti ovu tablicu kao alat za planiranje ODGLJP nastave.

- Tablica pomaže nastavnicima koji samo nekoliko nastavnih sati mogu posvetiti ODGLJP-u: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, jer zna da se neke ključne kompetencije razvijaju, u određenom opsegu, u ovoj jedinici – na primjer, analiza, refleksivna upotreba medija i odgovornost.

– Ova tablica pomaže nastavnicima u korištenju sinergijskih učinaka koji učenicima omogućavaju opetovano uvježbavanje važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su na mnogo načina povezani. U tom slučaju nastavnik odabire i kombinira nekoliko nastavnih cjelina.

Nastavne cjeline	Dimenzije razvijanja kompetencija			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i prosudba	Metode i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
2 Odgovornost	Razumijevanje problema koji se tiču dileme. Analiziranje posljedica neke odluke. Utvrđivanje prioriteta i objašnjavanje razloga.	Pažljivo razmatranje i razmišljanje. Međusobno upoznavanje s razlozima i kriterijima za donošenje neke odluke	Donošenje odluka s nepotpunim informacijama. Svijest o mogućem neuspjehu.	Promjena stajališta. Prepoznavanje interesa i prava drugih. Zajednica utemeljena na ljudskim pravima.
1 Identitet	Razumijevanje utjecaja našeg odabira na druge.			Promjena stajališta.
4 Sukob	Dilema oko održivosti	Strategije pregovaranja	Rješavanje sukoba	
6 Vlast i politika	Politika – proces rješavanja problema i rješavanje sukoba			
7 Ravnopravnost/ Jednakost	Uvažavanje kulturne dimenzije demokracije		Uspostavljanje ravnoteže između prava većine i manjine.	Međusobno uvažavanje

2.Nastavna cjelina: Sudjelovanje, preuzimanje odgovornosti

Sloboda podrazumijeva odgovornost

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ciljevi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metoda
1. Lekcija Riskirati gubitak prijatelja – ili prekršiti pravilo?	Kompetencija političkog odlučivanja i djelovanja: odabrati i obrazložiti razloge. Odgovorni smo za odluke koje donosimo u svakodnevnom životu. Shvaćanje dileme i odgovornosti.	Učenici razmišljaju o odabiru i odlukama koje donose u svakodnevnom situacijama suočavanja s dilemom i govore o razlozima takvog odabira.	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2.	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
2. i 3. lekcija Što bi učinio/učinila?	Kompetencija kod donošenja odluka i postupanja: rješavanje dilema. Kod rješavanja dileme vršimo različite odabire. Radeći to ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na osobno iskustvo.	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. Preklopnik (<i>flipchart</i>), flomasteri.	Grupni rad.
2. i 3. lekcija Što bi učinio/učinila?	Preuzimanje odgovornosti uključuje rješavanje dilema – prikupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na osobno iskustvo.	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Preklopnik (<i>flipchart</i>), flomasteri.	Grupni rad.
4. lekcija Koje vrijednosti trebaju biti zajedničke?	Prosudba: osvrt na kriterije i vrijednosti. Demokratska zajednica se oslanja na zajednički sustav vrijednosti. Ljudska prava osiguravaju sustav vrijednosti s kojim se možemo složiti.	Učenici odabiru slučajeve suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, uspoređuju i raspravljaju o prioritetima.	Nastavni materijali 2.2. Preklopnik (<i>flipchart</i>) (pripremljeno u okviru prethodne lekcije), flomasteri. Radni materijali za učenike 2.5; alternativno, ODLJP, član 1. staviti na preklopnik (<i>flipchart</i>) ili projektor.	Zajednička rasprava o planiranju. Izlaganje. Rasprava.

1.Lekcija

Riskirati gubitak prijatelja - ili prekršiti pravilo?

Posvuda smo suočeni s dilemama

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Kompetencija političkog odlučivanja i djelovanja: odabir i obrazloženje razloga.
Cilj učenja	Odgovorni smo za odabire u svakodnevnom životu. Razumijevanje dilema i odgovornosti.
Zadaci za učenike	Učenici razmišljaju o odabiru u situacijama suočavanja sa svakodnevnim dilemama i razmjenjuju razloge svog odabira.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2.
Metoda	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
Raspored	1. Učenici se bave svakodnevnim dilemama. 10 min.
	2. Učenici se upoznaju s alatom za analizu dileme. 20 min.
	3. Učenici razmjenjuju svoje odluke u školskom testu o rješavanju dileme. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici se upoznaju s važnosti i nužnosti preuzimanja odgovornosti. U nekoj vrsti pokusne primjene, koriste alat kako bi se mogli osvrnuti na svoje odluke o preuzimanju odgovornosti i upoznaju se s osnovnim pojmom dileme.

Svi učenici se odmah aktivno uključuju uz pomoć induktivnog pristupa. Za nekoliko minuta svi učenici u razredu razmišljaju o tome kako riješiti neku dilemu koja im je poznata iz iskustva u razredu.

Prva lekcija se bavi osnovnom temom – suočavanjem s dilemom, odabirom, razmišljanjem o prioritetima prilikom odabira. Umjesto dodavanja dodatnih tema, sljedeće lekcije obrađuju problem rješavanja dileme. Poput ostalih nastavnih cjelina ovog priručnika, i ova nastavna cjelina slijedi didaktičko načelo iscrpne obrade izabrane teme – „Obradi manje, ali bolje“. Razlog zbog kojeg smo izabrali tako malo, a izostavili tako mnogo, je ogromno iskustvo. Intenzitet napora koje ulažemo u učenje polučuje najbolje rezultate, a ne široka obuhvaćenost nekog područja.

Opis lekcije

1. faza: Učenici razmišljaju o svojim odabirima u svakodnevnim situacijama

Nastavni materijal 2.1

Nastavnik najavljuje početak nove jedinice i kao uvod iznosi sljedeći primjer.

Zamisli sljedeću situaciju. U razredu se piše test iz povijesti. Ti si jedan od najboljih učenika iz povijesti, no čak i ti smatraš da je test prilično težak.

Prijatelj iza tebe šapuće i moli te da mu pokažeš svoj test. Ti znaš da je varanje na testovima zabranjeno i da bi i ti i tvoj prijatelj mogli biti ozbiljno kažnjeni kad biste to učinili.

Što bi učinio? Bi li riskirao gubitak prijatelja ili bi prekršio pravilo?

Nastavnik zapisuje dilemu – temu ove lekcije – na ploču ili na preklopnik (*flipchart*).

Upozorova učenike da njihov odgovor mora biti da ili ne – nema alternative ili srednjeg rješenja, niti učenici mogu o tome razgovarati – potom traži da se izjasne dizanjem ruku. Učenici se izjašnjavaju, a nastavnik bilježi rezultate na ploču ili preklopnik (*flipchart*).

Slijedi rasprava. Učenici iznose svoje razloge, a nakon nekoliko minuta nastavnik zbraja i zapisuje glasove na ploču. Možemo očekivati argumente kao što su ovi:

Bi li riskirao gubitak prijatelja ili bi radije prekršio pravilo?	
Da (glasova x)	Ne (glasova y)
Dobri prijatelji uvijek pomažu jedni drugima. I meni će jednog dana trebati pomoć prijatelja. Trebamo si uzajamno pomagati. Svijet bi bio hladan i neprijateljski kada ne bismo brinuli jedni o drugima.	Varanje nije pošteno prema onima koji poštuju pravila. Varanjem riskiram da i ja budem kažnjen. Prijatelji to ne bi smjeli očekivati jedni od drugih. O prijatelju ovisi veličina rizika. S dobrim prijateljem mogu razgovarati i on/ona će poštovati moju odluku.

2. faza: Učenici se upoznaju s alatom za analizu dileme

Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2

Nastavnik učenicima dijeli radne materijale za učenike 2.1 i 2.2 i ukratko uvodi pojam dileme (nastavni materijal 2.1). Argumenti koje su učenici iznijeli pokazuju sukob oko odanosti: ili ostajem odan prijateljima kada me mole za pomoć, ili slijedim pravila jer ona svakom jamče jednake šanse u testu. Razlozi koje učenici navode – ili se očekuje da će navesti – tiču se vrijednosti: našeg shvaćanja prijateljstva, odanosti, spremnosti da drugima pomognemo, poštenja, poštivanja pravila i zakona.

Upravo sam suočen/suočena sa situacijom u kojoj ću prekršiti jednu od tih spona odanosti i pratećih vrijednosti – riskirati da izgubim prijatelja, što će utjecati na moj ugled, ili riskirati da budem kažnjen i imati grižnju savjesti budući da sam prekršio pravilo koje zapravo podržavam. Ovakva situacija u kojoj možete izabrati samo pogrešno, umjesto da činite sve što je ispravno, nazivamo dilemom. Sljedeći primjer je tipičan za mnoge dileme:

Kompromis nije moguć. Moraš definirati svoj prioritet.

Vrijeme nalaže da odmah reagiraš što ti otežava pažljivo donošenje odluke.

Kasnije ne možeš promijeniti svoju odluku pa su njeni učinci neopozivi.

Preuzimaš odgovornost – i ti i svi ostali trebate snositi posljedice.

U svakodnevnom životu, kao i kod donošenja političkih odluka, neprestano se suočavamo s dilemama. Njihovo rješavanje je teško jer su problemi često složeni, a odluku moramo donijeti u kratkom vremenu.

Međutim, rješavanje dilema i razmišljanje o našoj odgovornosti je u izvjesnom smislu vještina koju možemo naučiti. Učenje se odvija korak po korak. Nekoliko lekcija bavi se rješavanjem dilema koje u stvarnom životu treba odmah riješiti.

Radni materijal za učenike 2.2 nudi alat koji pomaže u rješavanju dileme. Učenici dobivaju zadatak da taj alat primijene na problem školskog testa. U vremenu od otprilike 5 do 10 minuta, trebaju izabrati jedno ili najviše tri pitanja koja smatraju relevantnim i korisnim te ih pažljivo razmotriti. Donose odluku i u plenarnoj raspravi koja slijedi razgovaraju o razlozima zbog kojih su tako odlučili. Rade u grupama od po tri ili četiri učenika.

3. faza: Učenici razmjenjuju svoje odluke u dilemi oko školskog testa

U zaključnoj plenarnoj raspravi, glasnogovornici grupa predstavljaju odluke svojih grupa i prioritete koji su ih doveli do tih odluka. Nastavnik predsjedava raspravi i posebnu pažnju posvećuje pitanjima i kriterijima kojima su se učenici rukovodili.

Na kraju lekcije, nastavnik komentira ovaj problem i učenicima ukazuje na različite prioritete koje su iznijeli. Razmišljajući o prioritetima kojima se rukovode kod donošenja odluka, učenici preuzimaju odgovornost.

2. i 3. lekcija

Što bi ti učinio/učinila?

Preuzimamo odgovornost za svoje odluke

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Kompetencija za donošenje odluka i djelovanje: rješavanje dileme.
Cilj učenja	Kad rješavamo dilemu, donosimo različite odluke. Radeći to, ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva rješavanje dileme – skupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.
Zadaci za učenike	Učenici raspravljaju o konkretnim slučajevima suočavanja s dilemom i osvrću se na svoje osobno iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. Preklopnik (<i>flipchart</i>), flomasteri.
Metoda	Grupni rad.
Raspored	1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinice. 10 min.
	2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama. 70 min.

Informacije

Preuzimanje odgovornosti u sekularnim demokratskim zajednicama ima konstruktivističku dimenziju: moramo naučiti preuzeti odgovornost u nekoj konkretnoj situaciji. Preuzimanje odgovornosti, kada smo suočeni s dilemom, često pod pritiskom vremena, vrlo je teško, no može se naučiti.

Glavni zadatak ove jedinice služi postizanju tog cilja. Učenici razmjenjuju i raspravljaju o problemima i izboru prioriteta u konkretnoj situaciji suočavanja s dilemom. Preuzimanje odgovornosti je konkretna stvar pa se učenici bave s četiri situacije suočavanja s dilemom koje se sadržajno razlikuju (vidi Radni materijal za učenike 2.3): preuzimanje odgovornosti za nešto, za što se netko drugi trebao pobrinuti, sukob odanosti nastavniku i prijatelju, sukob odanosti prijatelju i obveza poštivanja zakona, odluka o tome da li podržati projekt uz nedostatnu informiranost.

Učenici pripremaju izlaganja o svojim odabirima u kojima se trebaju usredotočiti na razloge (vidi Radni materijal za učenike 2.4). Kao potporu tim izlaganjima, nastavnik priprema list preklopnika (*flipchart*) na osnovu tog radnog materijala svrsi prilagođenog izgleda (vidi Nastavni materijal 2.2).

Prošireni zadaci u obliku projekta pružaju nastavniku mogućnost da ocijeni razinu razvoja kompetencije kod učenika (vidi 3. fazu u nastavku).

Opis lekcije

1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinice

Svrha ovog zadatka je analizirati načine rješavanja dileme i kriterije koji se pritom koriste. U uvjetima stvarnog života, odluke često moramo donositi u sekundi pa se kasnije često zbog njih kajemo, ako ih ne možemo ispraviti. U politici, procesi donošenja odluka su također često povezani s dilemama i proturječnim ciljevima.

U ovom glavnom zadatku, učenici mogu korak po korak proučavati složeni proces donošenja odluke i osvrnuti se na odgovornost koju preuzimaju kada na ovaj ili onaj način rješavaju neku dilemu.

Trebali bi zabilježiti svoje odluke i razloge za njihovo donošenje na Radni materijal za učenike 2.4. Ako se ne mogu unutar grupe dogovoriti oko neke odluke, oba stajališta bi trebali zabilježiti i izložiti.

Učenici formiraju grupe od po četiri do šest učenika. Imenuju voditelja grupe, onog koji izlaže dogovoreno te zapisničara koji je potpora učeniku koji izlaže. Raspravljaju o četiri dileme s Radnog materijala za učenike 2.3 odabirom nekih pitanja i kriterija s popisa alata Radni materijal za učenike 2.2). Grupe mogu raspravljati i o drugim dilemama iz osobnog iskustva ili iz politike.

2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama

Učenici rade u grupama. Odgovorni su za svoj rad, uključujući odluke koje se tiču odmora, domaćih zadaća, potrage za materijalima, itd.

3. Nastavnikove aktivnosti

Nastavnik prati rad učenika. Aktivnost učenika je prilika da nastavnik ocijeni razinu kompetencije – suradnju i timski rad, upravljanje vremenom, razumijevanje dileme, razinu razmišljanja, analizu i političku prosudbu.

Nastavnik im ne pomaže osim ako učenici ne zatraže pomoć; u tom slučaju nastavnik ne smije dati rješenje, već učenicima pomoći da pronađu pravi pristup.

Priprema 4. lekcije:

- Nastavnik priprema niz od šest izlaganja (vid Nastavne materijale 2.2). Svako izlaganje je pripremljeno na zasebnom komadu papira s preklopnika (*flipcharta*). Na četiri papira nastavnik upisuje naziv slučaja koji sadrži dilemu i alternativne opcije.
- Nastavnik prati rad učenika, a može ih i pitati kako napreduju. Ako im je zadatak težak i ako smatraju da se od njih previše traži, nastavnik bi se na to trebao osvrnuti u fazi osvrta (lekcija 4, stupanj 3.).

4. Lekcija

Koje vrijednosti su nam zajedničke?

Preuzimanje odgovornosti u zajednici utemeljenoj na ljudskim pravima

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije.

Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP.

Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju.

Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz **metodu**, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja.

Kontrolni popis **materijala** je pomoć u pripremi nastavnog sata.

Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.

Razvijanje kompetencije	Prosudba: osvrt na kriterije i vrijednosti.
Cilj učenja	Demokratska zajednica se oslanja na niz zajedničkih vrijednosti. Ljudska prava nude niz vrijednosti o kojima se možemo složiti.
Zadaci za učenike	Učenici izabiru slučajeve suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, uspoređuju i raspravljaju o svojim prioritetima..
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.2. Preklopnik (<i>flipchart</i>) (pripremljeno uz prethodnu lekciju), flomasteri. Radni materijal za učenike 2.5; alternativno, članak 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima na preklopniku (<i>flipchart</i>) ili projektor.
Metoda	Rasprava o zajedničkom planiranju, izlaganja, rasprava.
Raspored	1. Odluka po zajedničkom planiranju. 10 min.
	2. Izlaganja i rasprava. 15 min.
	3. Osvrt na jedinicu. 15 min.

Informacije

Glavni zadatak je učenicima pružio mogućnost da pribave puno materijala i vjerojatno je to više nego što se može obraditi u jednoj lekciji. Stoga treba napraviti odabir. Učenici trebaju sudjelovati u donošenju odluke jer je problem i njihova odgovornost jednako kao i nastavnikova. Brza odluka štedi vrijeme za ono što slijedi u sljedećoj lekciji.

Međutim, ako učenici dovode u pitanje potrebu da dio svoga rada ostave za raspravu u nastavku, njihove želje imaju prioritet. Da bismo izbjegli razočarenje kod učenika, važno je da razumiju da će naučiti više iz iscrpne rasprave o nekoliko izvršenih odabira nego ako slušaju kratke priloge o svemu što je bilo predmet rasprave. Razred mora riješiti dilemu jer su vrijeme i pažnja javnosti rijetki resursi, ne samo u upravljanju razredom, već i u javnom životu. Kontrola „vratar“ (*gatekeeping*) i selekcija rasporeda su nužnost, jednako kao i izvršavanje ovlasti (vidi 9. jedinicu u kojoj se opširno obrađuje taj problem).

Ovo je važna prilika za učenje u upravljanju razredom – kod poučavanja u duhu demokracije i ljudskih prava. Što prije učenici mogu izabrati na koja će se pitanja usredotočiti, to bolje, no nitko se ne smije osjećati uskraćeno. Učenici trebaju pronaći ravnotežu između učinkovitosti i pravičnosti sudjelovanja. Na koncu, većina odlučuje (vidi 8. jedinicu u kojoj se govori o problemu nadglasavanja manjine).

U završnoj fazi osvrta, predlažemo da se usredotočite na jedan od dva osnovna problema koja se uvijek javljaju kod preuzimanja odgovornosti u otvorenim društvima: dileme složenosti i stabilnosti (vidi Nastavni materijal 2.3, module poučavanja br. 2 i 3).

Dilema složenosti odnosi se na naše iskustvo koje nam govori da je preuzimanje odgovornosti teška zadaća te da se teškoća povećava što su složeniji naši društveni sustavi. Ako učenici spomenu takvo iskustvo, nastavnik bi trebao govoriti o toj temi. Učenicima će možda trebati ohrabrenje kako bi prihvatili rizik krivog zaključivanja, a ne izbjegavanje donošenja odluka.

S druge strane, **dilema stabilnosti** odnosi se na iskustvo velike usamljenosti kod donošenja odluka i ne možemo sa sigurnošću reći da se svi držimo istih osnovnih vrijednosti. U kojem opsegu je takav dogovor potreban i kako ga možemo postići? Ljudska prava nude niz vrijednosti koje se svode na načelo poštivanja ljudskog dostojanstva što prihvaćaju sve glavne vjeroispovijesti. U tom smislu, ovo je vrlo značajna lekcija u sklopu obrazovanja za ljudska prava (OLJP).

Opis lekcije

Priprema

Nastavnik je u učionici izvjesio papire s prezentacijama prije početka rada na lekciji.

1. dio: Odluka o zajedničkom planiranju

Nastavnik predsjedava prvim dijelom lekcije. Obilazi četiri velika papira s preklopnika (*flipcharta*) s primjerima suočavanja s dilemom i spominje dvije alternativne opcije. Učenici se dizanjem ruku izjašnjavaju za jednu opciju, a nastavnik bilježi rezultat na papir.

Grupe koje su se osvrnule na svoje osobno iskustvo, kratko o tome izvještavaju i priopćavaju odluku učenika. Stavljaju dodatne papire s preklopnika (*flipcharta*).

Nastavnik napominje da učenici neće imati dovoljno vremena iscrpno raspravljati o svim svojim odlukama pa stoga trebaju napraviti izbor dizanjem ruku. Ako se učenici slože, dodatna rasprava nije potrebna.

Ako je učenicima teško dogovoriti se koje slučajeve izabrati, nastavnik predlaže jedan ili dva. Kriteriji za takav izbor mogu biti sljedeći:

- rasprava o problemu koji učenici smatraju posebno zanimljivim;
- jednoglasna odluka – da li učenici dijele neke vrijednosti ili prioritete?
- sporna odluka – slažu li se učenici oko nekih vrijednosti ili prioriteta?
- davanje prednosti osobnom iskustvu učenika.

Kriterij koji ćete primijeniti ovisi o izboru zabilježenom na preklopniku (*flipchartu*).

2. dio: Izlaganje i rasprava

Učenici koji izlažu, izlaze pred učenike i objašnjavaju razloge za odluku koju je donijela njihova grupa. Neki drugi član grupe podržava izlaganje kratkom bilješkom na preklopniku (*flipchartu*).

Učenici, uz nastavnikovu pomoć, uspoređuju svoje kriterije i raspravljaju o svom odabiru. Nastavnik rukovodi raspravom.

Rezultat rasprave se ne može predvidjeti. Učenici se mogu, ali i ne trebaju složiti oko svojih načela kod preuzimanja odgovornosti u nekoj konkretnoj situaciji. Treći papir s preklopnika (*flipcharta*) može se upotrijebiti za bilješke o ishodu rasprave.

3. dio : Osvrt

Nastavnik odabire jedan od sljedećih problema na osnovu promatranja i razgovora s učenicima tijekom rješavanja glavnog zadatka. Donošenje zajedničke odluke s učenicima nije primjereno jer bi nastavnik u tom slučaju morao opširno objašnjavati opcije.

1. opcija: Dilema složenosti:

Učenici se osvrću na teškoće kod preuzimanja odgovornosti

Plenarna rasprava počinje povratnim informacijama. Što je išlo glatko, što je bilo teško?

Možemo očekivati da će učenici naglašavati da je preuzimanje odgovornosti na ovaj način teško i da oduzima mnogo vremena. Zahtjev koji kaže da moramo razumjeti posljedice onog što činimo – uzeti u obzir ishod, *respice finem*, često je neizvediv.

Nastavnikov odgovor će biti, da je ova primjedba sasvim opravdana – no što je alternativa? Prestati donositi odluke i preuzimati odgovornost? Najprije zahtijevati potpune informacije?

Naravno, život ide dalje i moramo prihvatiti rizik pogrešnih odluka. Međutim, velika je razlika biti svjestan mogućnosti donošenja pogrešne odluke i izazova složenosti modernog društva (vidi Nastavni materijal 2.3, modul lekcije br. 2). Upravo zbog toga su obrazovanje, i ova vrsta obuke koja se nudi u ovoj jedinici, tako važni.

2. opcija: Dilema stabilnosti:

Učenici se osvrću na svoje iskustvo u svjetlu ljudskih prava

Nastavnik upućuje učenike na vrijednosti i prioritete s kojima su se složili, ili nisu, u svojoj prethodnoj raspravi što vodi do sljedećeg pitanja:

•=> Koje su nam vrijednosti zajedničke?

Ovo je tema lekcije; nastavnik to zapisuje kao naslov iznad papira na ploči; druga mogućnost je da se na zid pričvrsti papir veličine A3.

Učenici ponavljaju zaključke svoje rasprave na osnovu bilješki na preklopniku (*flipchartu*).

Takav osvrt vodi do sljedećih pitanja:

•=> Oko kojih vrijednosti se ne slažemo? Da li se one međusobno isključuju?

•=> Oko kojih vrijednosti bismo se morali složiti?

Nastavnik objašnjava zbog čega je to pitanje tako važno: kod preuzimanja odgovornosti oko istih stvari ovisimo jedni o drugima. Što bi mogle biti smjernice?

Učenici znaju, ili će shvatiti, da ne postoji vjeroispovijest ili filozofija koju svi prihvaćamo te da nitko neće prihvatiti nijedan skup vrijednosti koji mu se nameće. Jedini izvor iz kojeg proizlazi niz pravila, ili vrijednosti s kojima ćemo se složiti, su ljudska prava

Nastavnik upućuje učenike na Opću deklaraciju o ljudskim pravima, članak 1.:

„Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Obdarena su razumom i sviješću pa se trebaju ophoditi jedna prema drugima u duhu bratstva.“

Opća deklaracija o ljudskim pravima (10. prosinca 1948.), Članak 1.;

Cijeli tekst nalazi se na jsi radnom materijalu za učenike 2.5.

Učenici čitaju ovaj članak koji se nalazi u Radnom materijalu za učenike 2.5, ili ga nastavnik čita učenicima. Već i sam taj članak nas može jako daleko odvesti:

- Rođeni smo s ljudskim pravima; ona su neotuđiva i nitko nam ih ne može oduzeti.

- Slobodni smo..

- Jednaki (ravnopravni) smo.

Nastavnik je upravo pokazao kako se takav članak čita – polako, riječ po riječ. Učenici nastavljaju:

- Imamo ljudsko dostojanstvo: s poštovanjem se moramo ophoditi jedni prema drugima.

- Imamo određena prava.

- „Obdareni smo razumom“: Mislimo sami za sebe.

- „Obdareni smo sviješću“: U stanju smo preuzeti odgovornost.

- „Moramo se jedni prema drugima ophoditi u duhu bratstva“: moralli bismo preuzimati odgovornost jedni za druge, što uključuje brigu za one koji ovise o tuđoj potpori.

Nastavnik naglašava da ljudska prava nemaju samo okomitu dimenziju – odnos između državne vlasti i građanina-pojedinca, već i vodoravnu dimenziju – odnos između pojedinaca kao članova zajednice. Možemo si dopustiti veliku slobodu i pluralizam u građanskom društvu utemeljenom na ljudskim pravima koje nam daje sustav osnovnih vrijednosti oko kojih se svi slažemo.

Mogućnosti za dodatno proučavanje

Obje opcije u fazi osvrta na prijedeno gradivo zaslužuju raspravu. Proširenje ove jedinice može uključivati raspravu o još jednom ključnom pitanju.

Pitanje odgovornosti može se povezati s gotovo svim ostalim nastavnim cjelinama ovog priručnika. Vidi dio o međusobnoj povezanosti nastavnih cjelina s početka ovog poglavlja.

Nastavni materijali 2.1

Kako upotrijebiti alat za analizu dileme

(Radni materijal za učenike 2.2): Primjer

U Uputama se učenicima predlaže da izaberu nekoliko pitanja i o njima pažljivo razmisle. Stoga ovaj primjer obrađuje neka odabrana pitanja, no čitatelj može izabrati nešto drugo, ili drugačije odgovoriti na ova pitanja. U ovom primjeru je metoda važnija od načina razmišljanja. To je jedan od razloga zbog čega se ne predlaže nikakva odluka.

Primjer br. 4: Koje banane kupiti? (Radni materijal za učenike 2.3)

1. Prikupi informacije.

O kome/čemu je riječ?

Što oni žele? (Kakve su njihove potrebe, ciljevi ili interesi?)

O kome/čemu je riječ?	Ciljevi, interesi
Ja kao potrošač	Kupiti jeftinu hranu. Kupiti kvalitetnu hranu.
Supermarket	Privući kupce. Zaraditi.
Pošteno poslovanje (Fair Trade)	Pomoći malim proizvođačima banana.
Proizvođači banana.	Zaraditi i prehraniti obitelj. Prodavati dobre proizvode. Povećati proizvodnju.

U čemu je problem/dilema?

Kupiti jeftinije banane?	Kupiti skuplje banane?
Kupovanje jeftinijih banana mi pomaže uštedjeti novac za druge stvari. Ne pomagati potrebitim ljudima koji, u izvjesnoj mjeri, također ovise o mojim odlukama, kod mene stvara osjećaj grižnje savjesti.	Kupovanje skupljih banana pomaže malim proizvođačima banana. Kupovanje skupe hrane ima granice.

Kakve veze ovaj primjer ima sa mnom?

Izravno sam uključen/uključena u globalizirano tržište. Moja odluka o tome što kupiti izravno utječe na živote drugih ljudi.

Što ne znamo - što ne razumijemo?

Izravno sam uključen/uključena u globalizirano tržište. Moja odluka o tome što kupiti izravno utječe na živote drugih ljudi. Međusobno se ne poznajemo, ali znamo ponešto jedni o drugima i povezani smo onim što činimo.

Ne znam koliko hitno je proizvođačima potrebna moja pomoć. Možda su drugi kupci već kupili kilograme banana malih proizvođača, ali i suprotna situacija je moguća.

Koliki bi bio napor pronalaženja nedostatnih informacija?

U svakodnevnim okolnostima moram odmah odlučiti. Moram nešto jesti, pa moram donijeti odluku i bez poznavanja cijele situacije; to je pravilo, a ne izuzetak.

2. Razmotri **posljedice**.

Koje su alternativne odluke?

Kakav bi učinak imala svaka od tih odluka i za koga...?

Alternativne odluke	Alternativa br. 1: kupiti jeftine banane	Alternativa br. 2: Kupiti skupe banane
Ja kao potrošač	Bez obzira koliko je velik ili malen moj dohodak, neću primijetiti razliku. Ako je potrebno, mogu jednostavno uštedjeti odustajanjem od jednog hamburgera ili table čokolade. Stvar bi bila drugačija da sam dužan/dužna pa moram smanjiti troškove gdje god je to moguće.	
Proizvođač banana	Nikakva potpora.	Skromna potpora, sa značajnim učinkom (informacije o poštenom poslovanju).
Supermarket	Nemamo točne brojke, no možemo pretpostaviti da će supermarket zaraditi ako kupimo nekakve banane – bez obzira da li jeftine, ili skupe.	
Pošteno poslovanje (<i>Fair Trade</i>)	Bez potpore poštenom poslovanju.	Potpore poštenom poslovanju.

3. Definiraj svoje **prioritete**.

U kojoj mjeri razumijem posljedice svoje odluke?

Nemam cjelovitu sliku i nemam vremena stvarati je – osim ako to ne proglasim jednim od mojih glavnih prioriteta. Prema tome, moram odlučiti da li se osloniti na informacije koje sam dobio/dobila od drugih, u ovom slučaju od organizacije koja brine o poštenom poslovanju (*Fair Trade*). One mi kažu da čak i malen doprinos mnogo znači proizvođačima u zemljama u razvoju.

Koja su mi vjerska i moralna načela bitna?

Ovo pitanje je očito od velike važnosti. Slobodni smo odgovoriti prema vlastitom nahođenju.

Je li moja odluka neopoziva? (“nema povratka”), ili je mogu naknadno ispraviti?

Ovakvu odluku često donosimo. Danas mogu odlučiti jedno, a sutra drugo. Mogu razmisliti o svojoj odluci, no ne mogu izmijeniti odluku koju sam u prošlosti donio/donijela.

4. Donesi **odluku**.

Moram li se odlučiti za jedan cilj i prekršiti drugi?

Da. Obično kupiš jeftine ili skupe banane, ali ne i jedne i druge. Kompromis – kupiti malo od svakih – nije baš uvjerljiv.

U takvim okolnostima, što mi govori intuicija? S kojom odlukom se mogu najviše poistovjetiti?

U svakodnevnome životu je naša intuicija vjerojatno najvažnija smjernica i često je pouzdanija od intenzivnog razmišljanja. Radimo ono što nam se čini najbolje. Preuzimanje odgovornosti, dakle, znači nastojati razumjeti, a ponekad i promijeniti, ono što nam kaže intuicija.

Nastavni materijal 2.2

Papir s preklopnika za usporedbu rješavanja dileme (4. lekcija)

Za svaki primjer potreban je jedan list s preklopnika (flipchart papir). Prijedlozi kako sročiti alternativne opcije nalaze se na Radnom materijalu za učenike 2.4.

Primjer postojanja dileme:

(dodaj naslov s Radnog materijala za učenike 2.3).

Alternative	Razlozi
(unesi opciju prve dileme)	
broj grupe	
(unesi opciju druge dileme)	
broj grupe	
(ostavi prazno za dodatne unose)	
broj grupe	

Nastavni materijal 2.3

Sloboda i odgovornost – tri modula lekcije

Ovo su moduli lekcije koje možete izabrati ovisno o potrebama vaših učenika – u sklopu jedinice od četiri lekcije, ili kao mogući dodatak nekoj jedinici. Moduli istražuju uvjete preuzimanja odgovornosti u modernim društvima:

Modul br. 1: Učiti kako preuzeti odgovornost nije moguće bez preuzimanja rizika.

Modul br. 2: Kako možemo uspjeti u preuzimanju odgovornosti u modernim, sve složenijim društvima koji većinom od nas traže maksimum?

Modul br. 3: Stabilnost demokratskih zajednica ima kulturološku dimenziju – zajednički sustav vrijednosti svojih članova koji se ne može nametnuti, već mora biti prihvaćen.

1. Dilema rizik- odgovornost

Imati slobodu izbora je ljudsko pravo, no ta sloboda podrazumijeva i odgovornost. Uvijek moramo biti svjesni utjecaja i posljedica naših odluka i postupaka za nas i za druge, danas i u budućnosti, ovdje ili bilo gdje drugdje u svijetu (vidi model održivosti u Radnom materijalu za učenike 4.2).

S druge strane, jedini način na koji učimo preuzimati odgovornost je u uvjetima slobode, što uključuje slobodu doživljavanja neuspjeha. Na primjer, mladi ljudi žele izlaziti noću i vikendom, što učenici vrlo dobro znaju. Njihovi roditelji očekuju da se vrate kući u određeno vrijeme, pa je zadatak mlade osobe da poštuje dogovor. Bez slobode kretanja i preuzimanja svih pratećih rizika, nitko ne može naučiti preuzimati odgovornost.

2. Dilema složenost – demokracija

U ovoj jedinici učenici razmišljaju o tome kako preuzeti odgovornost u svakodnevnim situacijama. Često u nekoliko sekundi moramo odlučiti kako riješiti neku dilemu. Osnovni zadatak (lekcije 2. i 3.) omogućuje učenicima da polako analiziraju dimenziju odgovornosti te na taj način vježbaju intuiciju. Preuzimanje odgovornosti zahtijeva vještinu hitrog „protrčavanja“ kroz neku složenu situaciju i potom intuitivnog donošenja odluke koja treba podnijeti kritički osvrt. Iz svakodnevnog iskustva možemo reći da je to „normalno“ i svi smo svjesni rizika činjenja pogrešaka jer o teškim pitanjima moramo odlučiti pod vremenskim pritiskom. Vježba i iskustvo nam pomažu poboljšati intuiciju, no problem i dalje postoji.

Složenost poprima drugačiju kvalitetu na društvenoj ili globalnoj razini. Na primjer, često možemo birati način putovanja od A do B, od kuće do škole, na primjer. Vožnja automobilom je najugodnija opcija, dok vožnja autobusom ili biciklom mnogo duže traje, da ni ne spominjemo mogućnost kašnjenja, ili mogućnost da pokisnemo jer pada kiša, itd. Kakvu odluku ćemo donijeti? Mogući kriterij bi mogle biti posljedice koje vožnja ima na klimatske promjene. No da li samo moj automobil može ostvariti tu razliku, posebice ako samo manjina ide autobusom ili biciklom? Problem je isuviše složen za pojedinca (vidi 4. jedinicu). Isto vrijedi i za situaciju našeg sudjelovanja u političkoj raspravi o takvom pitanju – činimo li dovoljno i prave stvari da bismo spriječili klimatske promjene?

Povećanje složenosti je tipično za moderna društva. Ona su povezana globaliziranim tržištem i ovise jedno o drugom u smislu načina na koji rješavaju globalne probleme poput klimatske promjene. Činjenica, da se moramo boriti sa složenosću dodatno otežava preuzimanje odgovornosti. To je na neki način cijena koju moramo platiti radi povećanja standarda življenja u modernim društvima zbog postignuća tih društava u nauci, tehnologiji i obrazovanju.

Intuicija nam više ne pomaže kod preuzimanja odgovornosti u složenim problemima kao što je rješavanje klimatskih promjena. Treba nam je savjet stručnjaka. U demokracijama, građani i političari koji se trebaju osloniti na stručnjake da bi razumjeli svijet u kojem žive, suočeni su s opasnošću da skliznu u neku vrstu moderne, post-demokratske oligarhije, vladavine stručnjaka koje građani više ne mogu nadzirati. To je dilema na relaciji složenost-demokracija.

Demokracija pobjeđuje ili gubi obećanjem da svaki zainteresirani građanin može sudjelovati u donošenju odluka. Činiti to odgovorno podrazumijeva obrazovane građane. Obrazovanje je jedina šansa koju imamo da bismo riješili dilemu složenosti. Širenje obrazovanja nije samo pokretač sve veće složenosti modernog društva, već je, također, ključ za prevladavanje dileme složenosti u demokraciji.

3.Dilema sloboda-stabilnost: sloboda, pluralizam i naša potreba da dijelimo neke vrijednosti

Članak 18.

Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje poučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima.

Članak 19.

Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice.

Opća deklaracija o ljudskim pravima (10. prosinca 1948.); cjeloviti tekst nalazi se u Nastavnom materijalu 2.5.

Pojedinci koji ostvaruju ova prava proizvode pluralizam u mnogim oblicima (vidi 3. jedinicu). Jedan od učinaka je da ljudi slijede različite vjeroispovijesti i pridržavaju se različitih vrijednosnih sustava – posebice ako je riječ o useljeničkim zajednicama. Moderna društva su sekularna i pluralistička – njihovi članovi razvijaju individualna stajališta i identitete (vidi 1. jedinicu). Odgovornost ima konstruktivističku dimenziju.

S druge strane, svaka zajednica se pridržava niza vrijednosti oko kojih su se složili svi njeni članovi. Demokracija ovisi o jakoj državi, jednako kao i o političkoj kulturi koja pruža podršku.

To je dilema sloboda-stabilnost: demokratska i sekularna država ovisi o kulturološkim uvjetima koje njene ustanove i vlasti ne mogu proizvesti ili izvršiti. Niz općeprihvaćenih i cijenjenih vrijednosti, pravila i ciljeva ne mogu se uzeti zdravo za gotovo. Naprotiv, odgovornost je građana pregovarati i redefinirati njihove vrijednosti, pravila i ciljeve. Obrazovanje, a posebice ODGLJP igra ključnu ulogu u ispunjavanju tog izazova. Ljudska prava možda nude jedini niz pravila i načela koja su opće prihvatljiva (vidi 4. lekciju ove jedinice u kojoj se naglasak stavlja na članak 1. ODLJP-a). Ljudska prava naglašavaju načelo međusobnog priznavanja – zlatno pravilo – ali ne promiču nijednu vjeroispovijest ili filozofiju etike i morala. S tog motrišta, ljudska prava ne samo da su na izvoru problema, već su i ključ za postizanje rješenja.